

ну тенденцію так званої індивідуалізації політики. Це явище включає перехід від прийняття політичного рішення на підставі соціально-групової належності чи партійних вказівок до більш індивідуалізованого та внутрішньо-орієнтованого стилю політичного вибору. Замість того, щоб покладатись на партійні еліти або референтні групи, більшість громадян нездатні розібратися зі складнощами політики й приймати власні політичні рішення. Подібним чином, замість застосування структурованих та інституціолізованих методів політичної участі, все більше громадян звертаються до різних методів прямої демократії, від спільнот за місцем проживання до соціальних рухів. Набуває розвитку еkleктична та егоценетрична модель політичної активності громадян. Сучасна громадська свої рішення швидше вибудовує на політичних уподобаннях, оцінках ефективності чи іміджу кандидатів, аніж на соціально структурованих та відносно гомогенних особистих мережах зв'язків.

Індивідуалізація політики також знаходить відображення у збільшенні неоднорідності інтересів громадськості. Громадяни все більше стають розподіленими на відмінні громадські об'єднання за різними проблемними питаннями. Замість політики, структурованої за групами інтересами, що часто відображало соціально зумовлене спрямування, сьогодні громадяни зосереджу-

ються на конкретних питаннях термінового або особистого значення.

Отже, можна сказати, що демократичне суспільство залежить від ініціативи та залученості громадян, їх участі в суспільно-політичних процесах і потребує активної громадської участі населення. Яскравим показником демократичних перетворень суспільства є розвиток форм політичної участі населення в управлінні, що символізує процес політичної соціалізації громадян. Для України ж у XXI ст. політична участь є не просто індикатором розвитку демократії, а й виміром політичної самоорганізації суспільства.

1. Verba S., Nie N. H. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. – N. Y. : Harper & Row, 1972. – P. 336.
2. Шестопал Е. Б. Политическая психология : учебник для вузов. – М. : ИНФРА-М, 2002.
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / пер. с англ. Татлыбаевой А. М. – СПб. : Евразия, 1999.
4. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология : учебное пособие для высш. учеб. завед. – М. : Наука, 1994. – С. 72–73.
5. Политическая психология : учебное пособие для вузов / под ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 200.
6. Huntington S., Nelson J. M. No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976.
7. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / пер. с англ. В. Р. Рокитнянского. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 286–289.
8. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Уклад.: Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 14.03.12

УДК 323.2: 061.1 ЄС

Т. С. Рева, асп., КНУТШ

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ У ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ, ІТАЛІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ)

Аналізуються основні прояви політичного екстремізму у Іспанії, Італії та Німеччині.

Ключові слова: політичний екстремізм, тероризм, неофашизм, неонацизм, анархізм.

Анализируются основные проявления политического экстремизма в Испании, Италии и Германии.

Ключевые слова: политический экстремизм, терроризм, неофашизм, неонацизм, анархизм.

The main forms of political extremism manifestations in Spain, Italy and Germany are analyzed.

Key words: political extremism, terrorism, neofascism, neonazism, anarchism.

До останнього часу європейці сприймали перемоги екстремістських угруповань на виборах лише як специфічні регіональні випадки. Ситуація змінилася на початку XXI століття, коли в ряді найбільших європейських держав до влади прийшли представники радикальних партій. Так наприклад, у 2002 році голова Національного Фронт Франції Ле Пен проходить в другий тур на президентських виборах, в 2008 році дві ультраправі політичні партії набирають майже 30 % голосів на загальних парламентських виборах в Австрії. Трагічні події 2011 року у Норвегії порушили проблему расизму та відродження ідеології націонал-соціалізму на теренах Західної Європи. Саме активізація ультраправих й ультралівих рухів у Німеччині, Франції, Іспанії, Італії, Великобританії змусило європейців почати дискусію з приводу проникнення екстремізму в інститути європейської демократії. Активізація політичного екстремізму в цих провідних державах Європейської спільноти, які є зразком відкритого інформаційного суспільства, порушує питання про стабільність демократичного розвитку та збереження ліберальних цінностей як у Західній так і у Східній Європі.

Політичний екстремізм, його типології та джерела виникнення розглядали у своїх роботах Г. Авцинова, У. Бейкс, Н. Боббіо, М. Буянов, А. Вафин, Л. Вілкоккс, Б. Дем'яненко, Ж. Желев, Г. Касьянов, В. Ковальов, О. Коршунова, Р. Куйуа, К. Клаузевіц, Т. Лірі, Ч. Ломброзо, Л. Маєвська, М. Макаров, І. Морозов, О. Назарова, В. Остроухов, Р. Панковський, А. Піджаков, Б. М. Пе-

тренко, К. Попер, Ю. Римаренко, І. Сазонов, К.-Е. Саймонсен, Е. Сміт, Р. Скритон, Дж.-Р. Спіндлав, М. Стюарт, М. Уолцер, Е. Фромм, Р. Хербут О. Цветков, Д. Шварцмантель та інші.

Розвитку політичного екстремізму та рівням боротьби з ним у таких посттоталітарних державах як Іспанія, Італія та Німеччина присвячені дослідження К. Арзхеймера, Дж. Бальдіні, М. Вулслаєра, Ж. Квеста, А. Анголо Ландабасо, Ю. Лісовського, В. Любіна, Б.-Р. Мартінеса, Е. Мартінеса-Герера, Л. Марча, Ю. Михальчишина, Ж. Мінка, А. Мінутіллі, Д. Мольхагена, Р. Паньковського, М. Пеукера, С. Погорельської, С. Пожарської, А. Пономарьової, О. Проневича, Л. Ренсмана, Х. Функе, О. Хлобустова, С. Хенкіна та інших.

Мета статті – розкрити прояви політичного екстремізму у Іспанії, Італії та Німеччині і рівні боротьби з цим явищем. Відповідно до поставленої мети потрібно вивирішити наступні завдання:

✓ проаналізувати політичний екстремізм та його основні риси;

✓ охарактеризувати розвиток політичного екстремізму у цих державах у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття;

✓ розглянути напрямки протидії політичному екстремізму в Іспанії, Італії та Німеччині на світовому, регіональному та національному рівнях.

Політичний екстремізм – це специфічна форма політичної діяльності окремих осіб, різних політичних об'єднань, та державного апарату спрямована на повалення

або радикальну зміну основ існуючого політичного (конституційного) ладу, порушення цілісності держави, розпалювання внутрішньодержавних конфліктів за допомогою методів терористичної діяльності, утворення збройних формувань, пропаганди та культивування ідей дискримінації і насильства у суспільстві.

Існує багато підходів до типології політичного екстремізму. Наприклад, за характером суб'єкта виокремлюють груповий та одиночний; за об'єктом впливу – антилюдський, антидержавний та змішаний тип [1]; за характером поділу та контролю над владою – волюнтаристський і неволюнтаристський [2]. Найвідоміша – це типологія за ідеологічною спрямованістю: лівий та правий політичний екстремізм.

Виокремлюють такі спільні риси різних типів політичного екстремізму: насилля, сектантська природа, біполярний світогляд, утопічність, нетерпимість, антидемократичний характер та спрямованість на руйнування існуючого політичного (конституційного) ладу.

I. Насилля – це застосування або погрози застосування силових методів. Воно проявляється у різних формах політичного екстремізму. Зокрема, насилля може бути фізичним, що споріднює явище екстремізму з війною та тероризмом. Також воно може бути психологічним і проявляється у формі пропаганди дискримінації і расизму, культивуванням ксенофобії та диктатури одного класу.

II. Сектантський характер політичного екстремізму. Аналізуючи поведінку членів сект та екстремістських організацій, можна виокремити деякі спільні риси, які притаманні їм обом. Це пояснюється саме тим фактом, що ці два типи угруповань відносяться до харизматичних груп. Американські науковці Т. Лірі та М. Стюарт у своїй роботі "Технології зміни свідомості в деструктивних культурах" визначають харизматичну групу як таку соціальну групу, якій притаманні наступні риси.

По-перше, всі члени групи поділяють одну систему переконань. Це можна спостерігати у сектах і у різних політичних партіях та рухах.

По-друге, всі члени колективу проявляють високий рівень соціальної згуртованості – почуття солідарності. Яскраво таке явище проявляється у різних сектантських організаціях, де особа висуває на перше місце інтереси групи, відкидаючи будь-які інші зв'язки з зовнішнім світом. Аналогічну ситуацію можна спостерігати у різних екстремістських та терористичних угрупованнях, де сенс життя індивіда – це благо групи до якої він належить.

По-третє, всі члени групи дотримуються суворо встановлених норм групової поведінки. У екстремістських організаціях чітко прослідковується жорстка дисципліна, недотримання якої карається смертю або виключенням з групи.

По-четверте, відбувається приписування харизматичних якостей лідеру групи і, навіть, самій групі як соціальному інституту. Прикладами, такого трактування групи були фашистські режими у Італії та Іспанії, нацистський у Німеччині та комуністичний у Радянському Союзі. Саме там існували культури осіб – дуче, вождь, фюрер.

По-п'яте, харизматичні групи виникають, коли не можуть бути вирішені певні соціальні проблеми, найчастіше у період криз. Збільшення кількості різних сект та екстремістських утворень, наприклад, відбувалося після розпаду Радянського Союзу та під час економічної кризи 2010–2011 років [3].

III. Маніхейське сприйняття світу або біполярний світогляд. Діяльність екстремістських угруповань та об'єднань базується на дихотомії двох основних понять "ми-вони". У цьому співвідношенні категорія "ми" виступає як група закритого або напівзакритого характеру для

загальної маси населення. "Вони" – це зовнішній світ у якому панує несправедливість та свавілля влади [4].

IV. Утопічність, тобто ідеальне або нездійсненне – ця риса безпосередньо взаємопов'язана з попередньою. Кожне таке угруповання пропонує своє бачення ідеального суспільного ладу, який при втіленні на практиці набуває потворних форм. Прикладом, може слугувати ідея комунізму, що втілювалася у Камбоджі політикою червоних кхмерів.

V. Нетерпимість – небажання та невміння терпимо ставитися до чогось або когось. Політичний екстремізм за своєю природою спрямований на повалення або радикальну трансформацію суспільного життя. Він заперечує пануючі у соціумі норми та не визнає компромісу.

VI. Антидемократичний характер політичного екстремізму проявляється у одновимірності його світосприйняття та відкиданні принципу плюралізму. Особливо, це проявляється у нелегальних проявах політичного екстремізму, а саме терористичних організацій та крайніх політичних партіях, які очолює харизматичний лідер.

VII. Спрямованість на руйнування існуючого політичного (конституційного) ладу. Ця риса політичного екстремізму розкривається у його цілях. Наприклад, теоретико-філософські гуртки створюють ідеальні моделі сучасного суспільства. У свою чергу, політичні партії та терористичні організації спрямовують свою дію на зміну існуючого суспільного порядку. Австрійський політолог А. Шедлер створює окрему категорію для характеристики таких політичних об'єднань правого та лівого ґатунку – "anti-political-establishment parties" (партії, які виступають проти правлячих) або антипартії. Вони висувають на перший план суспільний аспект; акцентують свою увагу на символічних діях, мітингах, рухах протесту; мають централізовану систему управління з харизматичним лідером.[5]

Після Другої світової війни у Західній Європі утворилося багато екстремістських угруповань лівого та правого напрямку, які набули свого подальшого розвитку і трансформувалися у сучасні прояви політичного екстремізму – політичні партії, громадські організації та рухи, терористичні угруповання.

Ідеологічною основою політичного екстремізму правого та лівого ґатунку у Іспанії, Німеччині та Італії виступали твори філософів, науковців і громадських діячів XIX–XX століття.

Правий екстремізм формувався під впливом концепції нігілізму німецького філософа Ф. Ніцше та расової теорії, яка розкрита у творах німецького історика А. Розенберга та італійського філософа Ю. Еволи. У першій половині XX століття у Німеччині та Італії, набула розповсюдження така наука як евгеніка, що мала намір на практиці втілити образ "надлюдини". Головні принципи фашизму були сформульовані у творах Б. Муссоліні і А.-П. де Рівєри, а націонал-соціалізму А. Гітлера.

Сучасний лівий екстремізм бере свої початки з творів К. Маркса та Ф. Енгельса. Їх ідеї революційності розвинули у XX столітті Л. Троцький, Мао Цзедун та А. Негрі. Лівий екстремізм звертається до ідей бунту та заперечення держави, які розкриті у працях німецьких та російських анархістів М. Штірнера, М. Бакуніна та П. Кропоткіна.

У цих державах правий екстремізм представлений двома напрямками неофашизмом та неонацизмом. Вони ґрунтуються на принципах централізму, авторитаризму, нетерпимості, нерівності та евопоцентризмі. Централізм полягає у закличах до обмеження повноважень місцевої влади та ліквідації автономій. Авторитаризм – у критиці демократичного режиму та обґрунту-

ванні ролі особистості у політиці. У результаті великих імміграційних процесів та розширення Європейського Союзу, відбуваються виступи проти іноземців і вимоги щодо обмеження їх прав і введення примату корінної нації. У сучасних умовах серед фашистів та нацистів відбулася зміна пріоритетів від нації до європейської цивілізації як оплоту християнської культурної традиції. Відмінністю цих двох напрямків є наявність корпоративізму у неофашистів та антисемітизму у неонацистів. Правий екстремізм функціонує у формі політичних партій, рухів, гуртків та організацій. Найвідоміші серед яких є Націонал-демократична партія Німеччини, Німецький народний союз, Італійський соціальний рух Триколюрового полум'я, Національна демократія, Іспанія 2000, скінхеде, хаммерскінхеде, Іспанський гурток друзів Європи та інші.

Лівий екстремізм у досліджуваних країнах порівняно з правим знаходиться у стані занепаду. Він ґрунтується на ідеї побудови справедливого безкласового суспільства шляхом революції. Ліві екстремісти закликають до знищення капіталістичної системи суспільства та побудови соціалізму шляхом збройної боротьби. Майже всі ліві партії та рухи займають антиамериканську позицію, адже США є втіленням світового імперіалізму. Порівняно з правим лівий екстремізм у Іспанії, Німеччині та Італії у другій половині ХХ століття носив агресивніший характер, адже всі найпотужніші терористичні організації мали ліву спрямованість, зокрема – це "Червоні Бригади" у Італії, "Фракція Червоної Армії" у Німеччині, ГРАПО та ЕТА у Іспанії. Остання займає проміжну позицію, тому, що являє собою націоналістичну баскську організацію з лівими революційними переконаннями.

Соціальною базою політичного екстремізму у даних державах, зазвичай, є молодь до 25 років та люди похилого віку, які мають низький рівень освіти. Вони підтримують представників лівого та правого екстремізму на державних та регіональних виборах, здійснюють фінансування та беруть участь у різноманітних акціях. Зазвичай, прихильниками лівого екстремізму є молодь, а правий має великий електорат серед ветеранів та пенсіонерів [6].

У цих державах можна спостерігати регіоналізм ідеологічної орієнтації політичного екстремізму, тобто у різних частинах країн розвинуті різні напрямки екстремізму, що обумовлено соціально-економічними та історичними факторами. Наприклад, у Італії розмежування відбувається з Півночі на Південь. На території консервативного Півдня розповсюджені неофашистські та неонацистські організації, а у промисловій Півночі – ліві рухи [7]. У сучасній Німеччині політичний екстремізм поділений між Заходом та Сходом. Розвиток лівого екстремізму у західних регіонах спричинений довготривалою заборону будь-яких лівих рухів окупаційною владою. З цієї ж причини зараз найбільший успіх ультра націоналісти мають на Сході.

Не дивлячись, на наявність екстремістських угруповань на території даних держав, вони залишаються демократичними суспільствами з розгалуженою системою попередження та протидії політичному екстремізму. Виділяють три рівні антиекстремістської діяльності Іспанії, Італії та Німеччини: світовий, регіональний та національний.

Діяльність з протидії політичному екстремізму цих держав на світовому рівні розкривається у створенні універсальної нормативно-правової бази боротьби з цим явищем та участі у міжнародних організаціях. Нормативно-правову базу складають конвенції та декларації до яких приєдналися і ратифікували держави. У цих документах людське життя та гідність проголошуються

найвищими цінностями суспільства; захист основних прав і свобод людини визначається запорукою розвитку політичної культури та громадянського суспільства; виокремлюються два підходи до боротьби з екстремізмом – силовий і просвітницький. Перший полягає у діяльності різних силових структур, а другий у розробці програм та проведенні конференцій з виховання толерантності у суспільстві. Досліджувані держави беруть активну участь у діяльності таких міжнародних організацій як: Організація Об'єднаних націй, Союз Цивілізацій, Міжнародна організація кримінальної Поліції та Організація з безпеки і співпраці у Європі.

На регіональному рівні Іспанія, Італія та Німеччина займаються протидією політичному екстремізму шляхом приєднання та ратифікації ряду європейських конвенцій і декларацій. Вони беруть участь у діяльності європейських організацій, що борються з різними проявами цього суспільно-політичного явища, починаючи з расизму, дискримінації закінчуючи таким методом політичного екстремізму як тероризм. До них належать – Агентство з основних прав людини Європейського Союзу, Європейська поліція, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, Європейська мережа боротьби з расизмом та інші [8].

Національний рівень протидії політичному екстремізму представлений розробкою відповідної нормативно-правової бази та діяльністю спеціалізованих державних і недержавних установ з забезпечення громадського порядку й безпеки. Зокрема, нормативно-правова база боротьби з різними проявами політичного екстремізму Іспанії, Італії та Німеччини включає конституції, кримінальні кодекси та спеціалізовані закони. Ці закони охоплюють весь спектр політичного екстремізму, починаючи від діяльності ультраправих і ультралівих політичних партій, закінчуючи нелегальними терористичними організаціями. Практичним втіленням та контролем за додержанням норм права займаються державні і недержавні структури. До перших належать державні установи з захисту прав людини, іммігрантів, антидискримінаційні комітети та силові організації – служба безпеки і поліція. Наприклад, GSG 9 у Німеччині та GEO у Іспанії. Недержавні організації представлені рядом громадських об'єднань і рухів з захисту національних меншин, прав людини, плюралізму та виховання толерантності. Найвідоміші з них – це DOMiD (Центр документів та музей міграції до Німеччини), ACCEM (Католицьке добровільне об'єднання іммігрантів Іспанії) [9].

У Україні як і у досліджуваних державах існує політичний екстремізм. Він проявляється у відкритій та латентній формі. Відкрита форма представлена рядом громадських організацій та політичних партій, що займають ультраправу або ультраліву позицію. Наприклад, Всеукраїнське об'єднання "Свобода" та Союз Анархістів України. Натомість латентна представлена великою кількістю незаконних організацій лівого та правого політичного екстремізму. Зокрема, до них належать ANTIFA, SHARP – червоні скінхеде; громадська організація "Національний альянс", громадський рух Соціал-національна Асамблея, Чорний комітет – неонацистські об'єднання; Північне Братство, Національна революційна альтернатива, Рух проти нелегальної імміграції – філії ультра націоналістичних та расистських угруповань Російської Федерації. Нормативно-правовою базою антиекстремістської діяльності України є Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України "Про боротьбу з тероризмом" та Закон України "Про Основи національної безпеки України". Головними державними структурами, що займаються проблемами попередження та протидії розвитку цього

деструктивного явища є Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Рада Національної безпеки та оборони. Недержавна антиекстремістська діяльність представлена різними науково-дослідницькими інститутами та громадськими організаціями, найвідоміші з них – Інститут прав людини та попередження екстремізму і ксенофобії та Конгрес національних громад України.

Таким чином, політичний екстремізм існував протягом всієї історії людства та притаманний всім типам суспільства. У державах з високим рівнем політичної культури та розвинутими інститутами демократії на легальному рівні він проявляється у формі політичних партій, громадських рухів і організацій, що займаються пропагуванням расизму, ненависті та насилля у суспільстві. На нелегальному – терористичною діяльністю. Виокремлюють два аспекти протидії цій специфічній формі політичної діяльності – теоретичний та практичний. Теоретичний полягає у розробці нормативно-правової бази, а практичний у конкретній діяльності спеціалізованих державних і недержавних установ. Антиекстремістська діяльність кожної держави відбува-

ється на трьох рівнях – світовому, регіональному та національному.

1. Павлюнов А. В. Антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты. – М.: Юрлитинформ, 2008. – С. 22.
2. Backes U. Meaning and Forms of Political Extremism / U. Backes // Central European Political Studies Review. – 2007 – Vol. 11, part 4 [Electronic source]. – Access mode: <http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=316>.
3. Лири Т. Технологии изменения сознания в деструктивных культах / Т. Лири, М. Стюарт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/secta/Liri/index.php.
4. Wilcox L. What Is Political "Extremism"? / L. Wilcox [Electronic source]. – Access mode: <http://www.voluntaryist.com/articles/027a.html>.
5. Хербут Р. Ультраправа партії / Р. Хербут // Maristerium. – 2008. – № 31. – С. 91.
6. Arzheimer K. Political opportunity structures and right-wing extremist party success / Kai Arzheimer, Elisabeth Carter // European Journal of Political Research. – 2006. – № 45 – С. 421.
7. Патнам Р. Д. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті; пер. з англ. В. Ющенко. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. – С. 19.
8. Hojaiban J. International Migration and Anti-terrorism laws and policies: balancing security and refugee protection / Jennifer Hojaiban, Andrew I. Schoenholtz // Policy Brief. – 2008 – № 4 [Electronic source]. – Access mode: <http://www12.georgetown.edu/sfs/isim/Publications/GMFMaterials/AntiTerrorismLaws.pdf>.
9. Responding to racism in Spain [Electronic source]. – Access mode: <http://www.enar-eu.org>.

Надійшла до редколегії 14.03.12

УДК 32.019.51:37

В. В. Сенько, асп., КНУТШ

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ НА СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті розглядаються ідейно-теоретичні основи громадянської освіти, проаналізовані основні підходи до визначення громадянської освіти, досліджено вплив на становлення демократичної політичної системи та стан громадянської освіти в Україні.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянство, громадянськість, демократія, демократична політична система, ліберальні цінності.

В статті розглядаються ідейно-теоретичні основи громадянського образования, проаналізовані основні підходи до визначення громадянського образования, досліджено вплив на становлення демократичної політичної системи та стан громадянського образования в Україні.

Ключевые слова: гражданское образование, гражданство, гражданственность, демократия, демократическая политическая система, либеральные ценности.

The article considers the ideological and theoretical foundations of civic education, the main approaches to civic education, the influence of a democratic political system and civic education in Ukraine.

Keywords: civic education, citizenship, democracy, democratic political system, liberal values

В Україні відбуваються складні та суперечливі трансформаційні процеси в економіці, політиці та національній самосвідомості. В напрямі демократизації, Україна пододала вагомий відрізок шляху, проте, конституційне закріплення основних інститутів та принципів демократії – лише один з кроків на шляху до становлення демократичної політичної системи. Україні вкрай необхідне подальше становлення і відтворення демократичної політичної практики, моделей та зразків поведінки, характерних для демократичної політичної культури, подальше формування та удосконалення різноманітних демократичних структур, здатність людей жити в умовах демократії. Громадянська освіта вважається одним з найвпливовіших зовнішніх факторів впливу на формування політичної культури громадян. Саме від якості громадянської освіти залежить рівень ціннісних уявлень громадян про структуру та принципи демократичної політичної системи, свої права та обов'язки в цій країні, вміння користуватися цими знаннями. Особливо це актуально в сучасних умовах, коли йдеться про формування нової політичної культури демократичного типу.

В вітчизняній науковій літературі питанням громадянської освіти присвячено мало наукових праць. Громадянську освіту досліджують І. Галактіонова, М. Іванов, А. Карнаух, В. Пашенко, І. Горбатенко, О. Пометун, О. Сухомлинська. Серед відомих зарубіжних дослідни-

ків, варто відзначити В. Мацкевича, С. Arcodia, Y. Herbert, A. Sears, J. Torney-Purta, J. Schwillie, J. Amadeo, M. Print, K. J. Kennedy та інші.

Головною метою статті є дослідити та продемонструвати вплив громадянської освіти на становлення та функціонування демократичної політичної системи.

Починаючи з епохи Англійської буржуазної революції XVII століття в розвитку педагогічної думки можна виділити дві основні течії: з одного боку, продовжувала зберігати пануюче положення феодальна для клерикалізму концепція виховання, з іншої – починає складатися нове, буржуазне трактування виховання як засобу формування діяльної людини, підготовки її до життєвої боротьби за власне благополуччя. Яскравий вираз нові ідеали виховання отримали в працях англійського філософа-просвітителя Джона Локка, що висунув на перший план проблеми етичного й фізичного виховання й утилітаристського підходу, що з'явився родоначальником, до освіти й навчання. Важливе значення мала боротьба Локка проти теорії природжених ідей.

У XVIII столітті теоретична розробка питань виховання здійснювалася, головним чином, у рамках освіти. Спираючись на вчення Локка про природну рівність людей, передові французькі мислителі (К. А. Гельвецій, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо та інші) розвивали положення про вирішальну роль виховання і середовища у формуванні